

2022-02-28
Per Lundgren

Kulturhistorisk värdering och dokumentation

Boländerna 10:3, kvarteret Ställverket, Uppsala stad och kommun

Innehåll	
Bakgrund.....	3
Historik	4
Planläggningen av kvarteret.....	4
Trädgårdscentralen.....	4
Den äldre byggnaden uppförs	6
Om- och tillbyggnad 1959 – 1966	10
Dokumentation.....	14
Exteriör	14
Källare.....	19
Bottenvåning	22
Övervåning.....	27
Kulturhistorisk värdering och klassificering.....	31
Värdering	31
Klassificering	31
Förslag på förhållningssätt.....	32

Bakgrund

Bild 1 Ortofoto över den aktuella fastigheten Boländerna 10:3, inom kvarteret Ställverket.

För närvarande pågår arbete med att ta fram en ny detaljplan för utveckling av bland annat kvarteret Ställverket (Boländerna 10). I samband med detta har en kulturhistorisk dokumentation och värdering av byggnaden på fastighet Boländerna 10:3 efterfrågats av Uppsala kommun som ett underlag för framtida utveckling.

Historik

Planläggningen av kvarteret

Kvarteret Ställverket lades ut efter en stadsplan 1941 och året efter gjordes ett förslag till tomtindelning. All mark inom kvarteret ägdes av Uppsala stad och tanken var att det skulle användas för upplags- och lagerändamål.

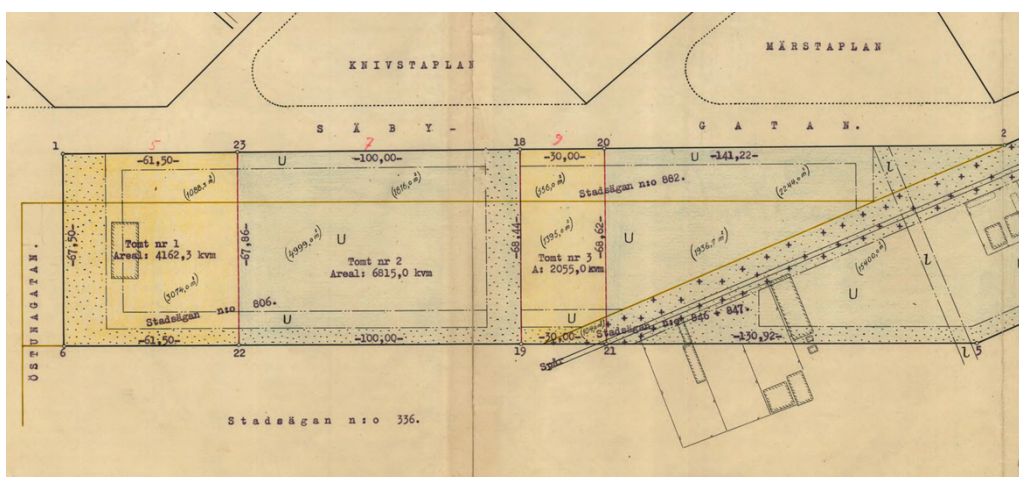

Bild 2 Förslag till tomtindelning 1942.

Trädgårdscentralen

Under slutet av 1939-talet bildades ett antal trädgårdscentraler i Sverige. Det var länsvisa korporationer som skulle hjälpa trädgårdsodlarna med distributionen av frukt och grönsaker. Generellt ansågs villkoren för trädgårdsodlarna vara svåra och för att kunna få det statliga stöd man eftertraktade måste man organisera sig så att staten hade en central motpart. Inte minst distributionen av produkterna var besvärlig eftersom dessa var betydligt mer känsliga än jordbruksprodukter i allmänhet. 1939 bildades en Trädgårdscentral i Uppsala, Uppsalaortens Trädgårdscentral, som redan vid det konstituerade mötet fick 19 medlemmar. Dessutom upp gick den redan befintliga Fruktcentralen i föreningen vid samma tillfälle.

Bild 3 Annon i UNT 1940.

Föreningen såg sig om efter en tomt där man kunde uppföra den byggnad som verksamheten krävde, och en sådan fann man i det nybildade kvarteret Ställverket i Bolän-

Den äldre byggnaden uppförs

*Bild 5 Taklagsresning av Trädgårdscentralens nya byggnad på Ställverket 3. Foto Paul Sandberg 1944. Upp-
landsmuseet.*

Uppsalas trädgårdscentral köpte, sålde och distribuerade olika typer av frukt, grönsaker och rotfrukter och i det nybyggda huset, dit hela föreningens verksamhet kunde samlas, kunde man förvara 400 ton trädgårdsprodukter som rotsaker, potatis och grönsaker samt 300 ton frukt. Byggnaden uppfördes av byggnadsfirman Albin Ruhngård efter ritningar av ingenjör Harry Lundberg från Stockholm. Den utfördes i två våningar och källare med bärande tegelstomme och betongbjälklag. Tegelstommen murades 1 ½ - stens tjock med 25 x 12 x 6,5 cm murtegel och slammades sedan med grovt kalkbruk så att tegelfogarna framträdde och gav fasaden liv. Slamningen avfärgades sedan. Grunden utgjordes av en stor platta av armerad betong, och även bjälklag och pelare gjordes av armerad betong. I kontors- och bostadsutrymmena lades ekparkett och väggar och tak putsades. I lagerutrymmena nöjde man sig med en slamning.

Mitt på den 36 meter långa fasaden uppfördes en tornbyggnad som inrymde varuhiss som gick från källaren och upp i byggnaden. Förutom lagringsutrymmena, med en speciell kylavdelning för mer känsliga varor, skulle det finnas pack- och sorteringslokaler, kontorsrum, lunchrum, garage samt en bostad för vaktmästaren. Transporterna underlättades av att en lång lastkaj av betong med tak längs långsidan, med portar till

de intilliggande packrummen, och av att det redan fanns ett stickspår från järnvägen som kunde användas några tiotal meter bort.

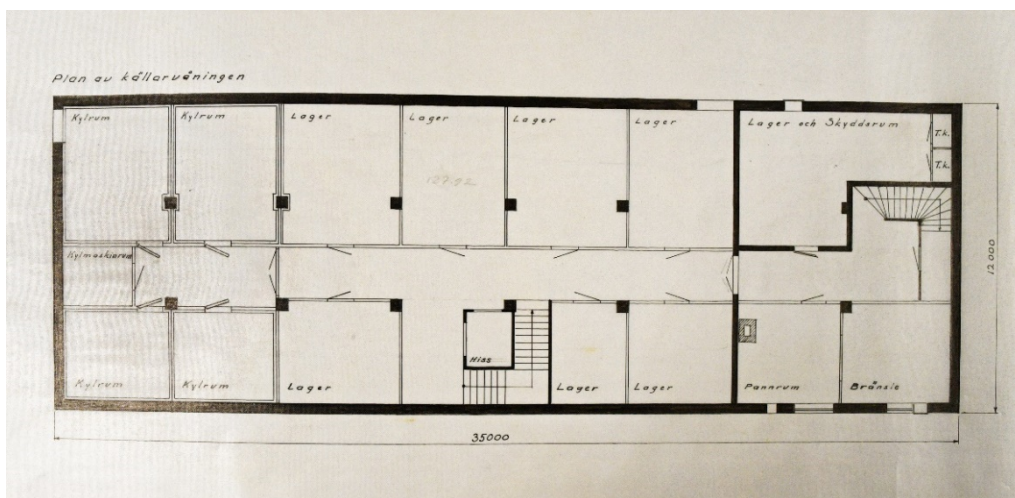

Bild 6 Källarvåning. Ritning 1943.

På källarvåningen skulle enligt nybyggnadsritningarna finnas fyra isolerade kylrum och mellan dessa ett maskinrum för kylmaskinerna i den sydvästra delen. I övrigt skulle källaren upptas av lagerrum avbalkade mellan pelarna på ömse sidor om en gång. I källarens nordöstra del skulle finnas skyddsrum, bränslerum och pannrum. Dessutom skulle två toorklosetter placeras i skyddsrummet.

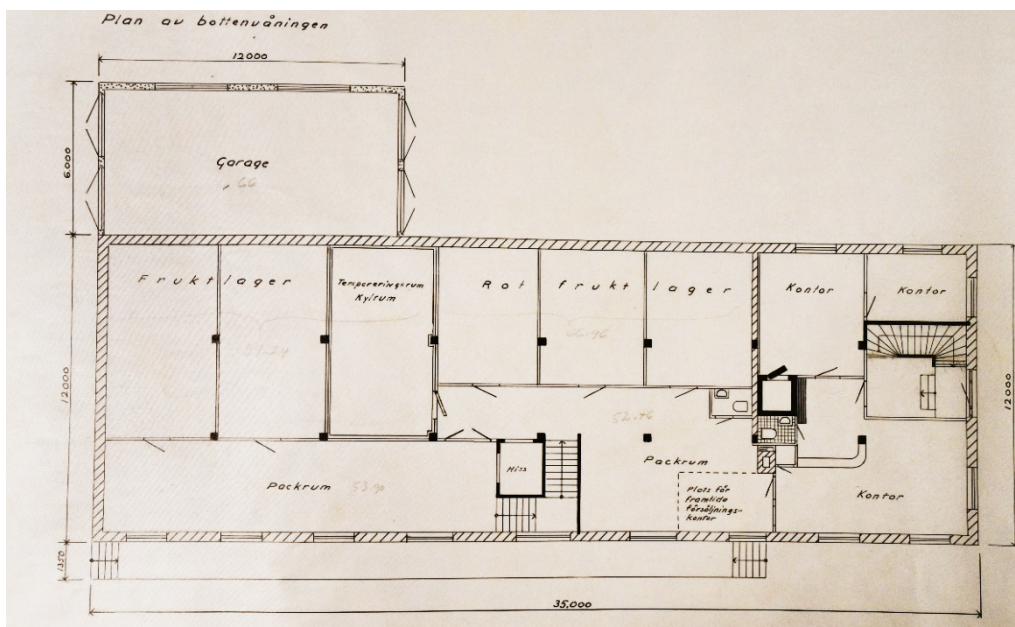

Bild 7 Bottenvåning. Ritning 1943.

På bottenvåningen visar nybyggnadsritningen tre kontorsrum i den nordöstra delen och till gaveln mot Säbygatan skulle byggnadens huvudentré förläggas. I övrigt skulle

det finnas rotfruktslager, fruktlager, två packrum och ett tempereringslager. Dessutom hade man avsatt ett mindre utrymme för ett framtida försäljningskontor.

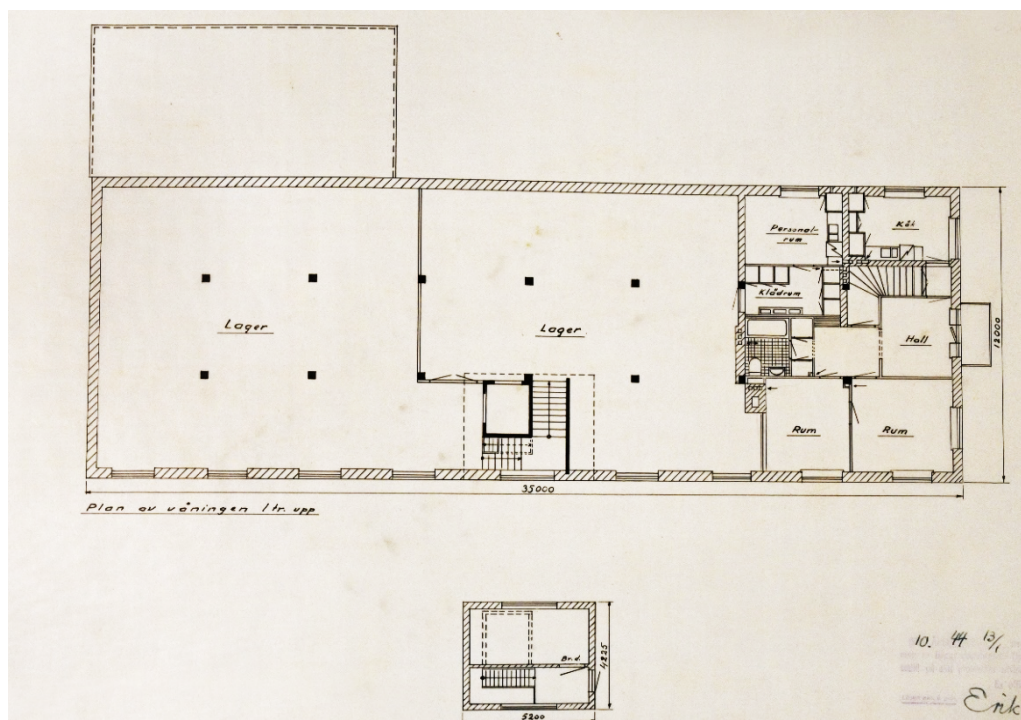

Bild 8 Övervåning. Ritning 1943.

En trappa upp skulle det finnas två stora lagerutrymmen i byggnadens sydvästra del och mot Säbygatan planerades dels en tvårumslägenhet med kök och WC för vaktmästaren och dels ett mindre personalrum med pentry och ett intilliggande omklädningsrum.

Det är inte säkert att övervåningen togs i anspråk av Trädgårdscentralen som nybyggnadsritningen visar. Byggnaden var rymlig och skulle fylla behovet av en utökad verksamhet. I en ritning från 1950 som rör bygglov för att ta upp tre fönster anges de utrymmen som nybyggnadsritningen reserverade för lager som finmekanisk verkstad. Troligen hörde verkstadsutrymmena till Kärnes Elektriska AB, som under senare delen av 1940-talet hade verkstad och lager på Säbygatan 9. I lokalerna reparerade man olika typer av elektrisk utrustning som motorer, transformatorer, strykjärn och kokplattor och man hade också lager.

KÄRNES
ELEKTRISKA

Reparationer
och omlindningar av 3-fasmotorer, transformatorer, startapparater för motorer.
Reservdelar till ASEA:s fabr. på lager.

Reparation
av elspisar, elugnar, kokapparater, strykjärn etc.
Reservdelar till Helios fabr. på lager.

Reparation
och justering av elmätare och el. kopplingsur.
Reservdelar till L. M. Ericsson, Siemens och AEG mätare på lager

STAL-kylanläggningar
Kylservice, freon och klormetyl på lager.

Nya och begagnade elmotorer och transformatorer levereras från lager.

Verkstad och lager Säbygatan 9.
Kontor Vaksalagatan 7.
Tel. 39615 växel.

Bild 9 Annon för Kärnes Elektriska i UNT 1946.

VI SÄTTER
KVALITÉN FÖRST

*1) SMAK-
märkt
potatis

Dansk Bintje
i 50 kg säck

- hämtad vid vårt **centrallager**
Säbygatan 9. Öppet
måndag-fredag till kl. 17
och lördag till kl. 11

41 öre |

- i butik

44 öre kg

Bild 10 Annon i UNT 1960.

Om- och tillbyggnad 1959 – 1966

I slutet av 1940-talet uppgick Uppsala Trädgårdscentral i Stockholm-Uppsalas Trädgårdscentral och en tid senare, innan 1956, övergick byggnaden i Konsumentförningens ägo. Man inrättade ett centrallager i byggnaden som betjänade Uppsala och dess närhet. Ganska snart planerade man för att bygga om och bygga till anläggningen från 1944. KF:s arkitektkontor upprättade genom den kände arkitekten Dag Ribbing ritningar som lämnades in för bygglov 1959, men arbetena slutbesiktigades först 1966. Konstruktör var Tore Lidelius.

Om- och tillbyggnaden var mycket omfattande och den nya byggnaden kom att uppta större delen av fastigheten. Den uppfördes med pelare och balkar i betong med gula fasadtegelfasader. Väggarna utfördes utifrån och in med först 1/2-stens fasadtegel, sedan stenullsplattor och därefter ytterligare ett lager med fasadtegel. Yttertakets utfördes med lättbetongplank på balkar av strängbetong samt ett tätskikt av takpapp. Byggnaden fick ett motfallstak nästan utan takutsprång och tidstypiskt fönsterband alldeles under takfoten. Den nya byggnadsdelens källare fick ett generöst ljusinsläpp genom band av betongglas.

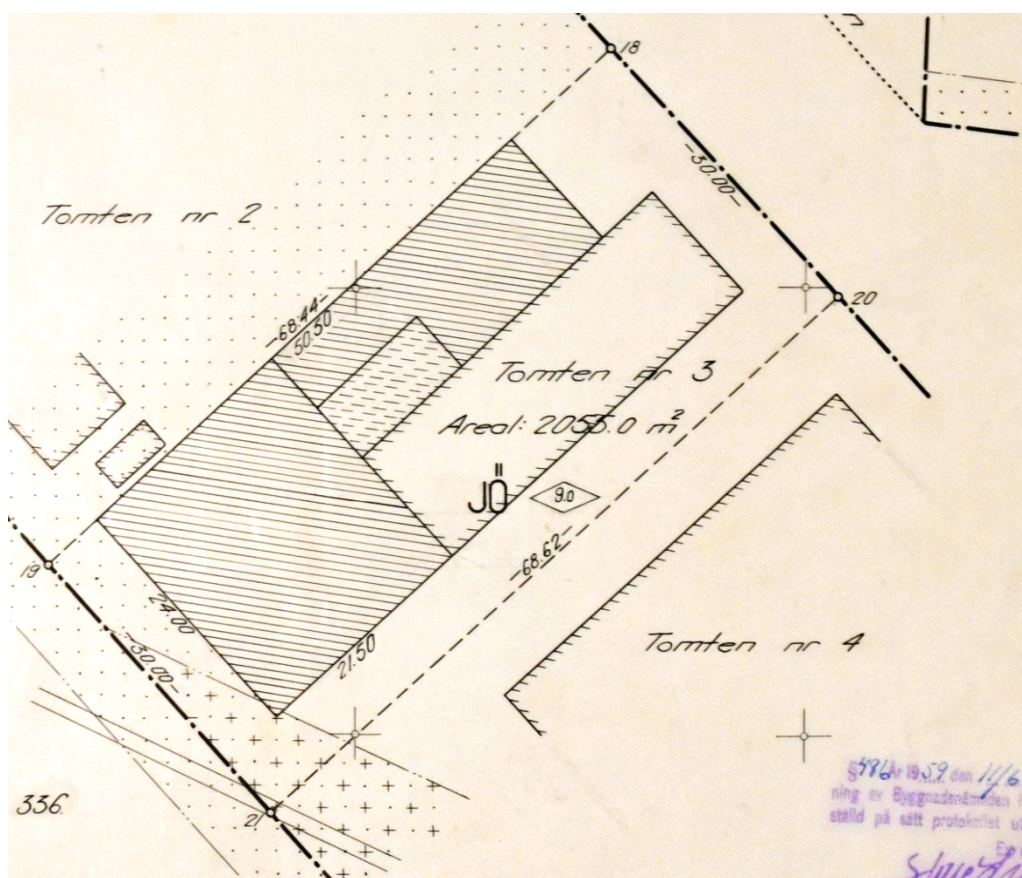
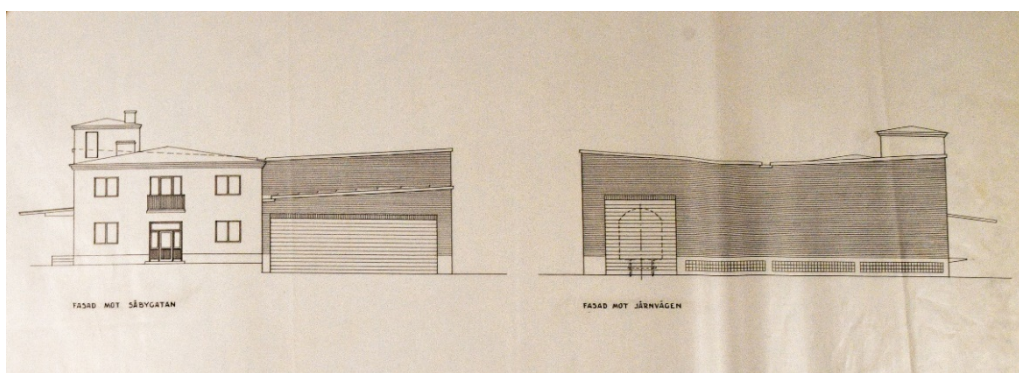
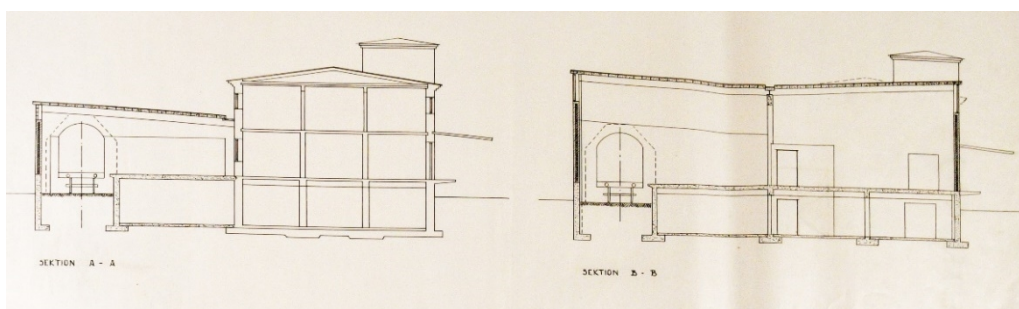

Bild 11 Nybyggnadskarta 1958 som visar den planerade utbyggnaden.

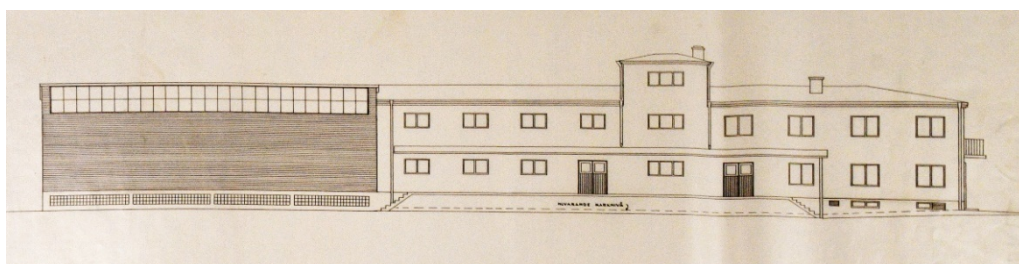
Bild 12 Fasadritningar 1959 signerade av D. (Dag) Ribbing, KF:s arkitektkontor.

Bild 13 Sektionsritningar 1959 signerade av D. (Dag) Ribbing, KF:s arkitektkontor.

En viktig funktion för tillbyggnaden var att tillhandahålla bekväm och ändamålsenlig lassning och lossning av de järnvägsvagnar som via ett stickspår till den närbelägna huvudbanan anslöt till byggnaden. Vagnarna löpte in i den nya byggnaden längs den äldre byggnadens långsida med det omgivande utrymmets golv i nivå med vagnarnas chassin.

I den gamla byggnadsdelen inrättades nya kylrum och personalrum med omklädningsrum och dusch i källaren, medan den nya byggnadsdelens källare dels användes som lager och dels för potatispaketering. På bottenvåningen inrättades bland annat en expedition i anslutning till lastbryggan samt ytterligare kylrum. Övervåningens lägenhet för vaktmästaren byggdes om till kontor och lunchrum.

Bild 14 Fasadritning 1959 signerade av D. (Dag) Ribbing, KF:s arkitektkontor.

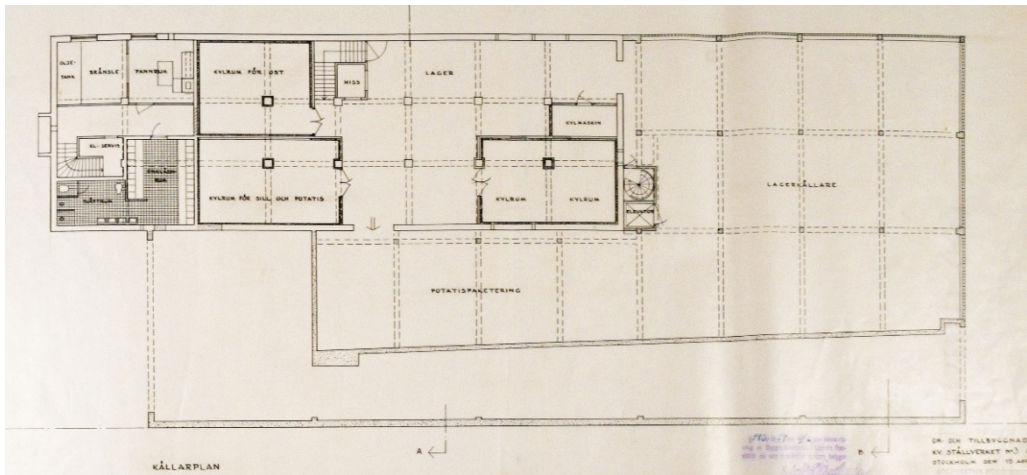

Bild 15 Plan över källarvåning 1959 signerade av D. (Dag) Ribbing, KF:s arkitektkontor.

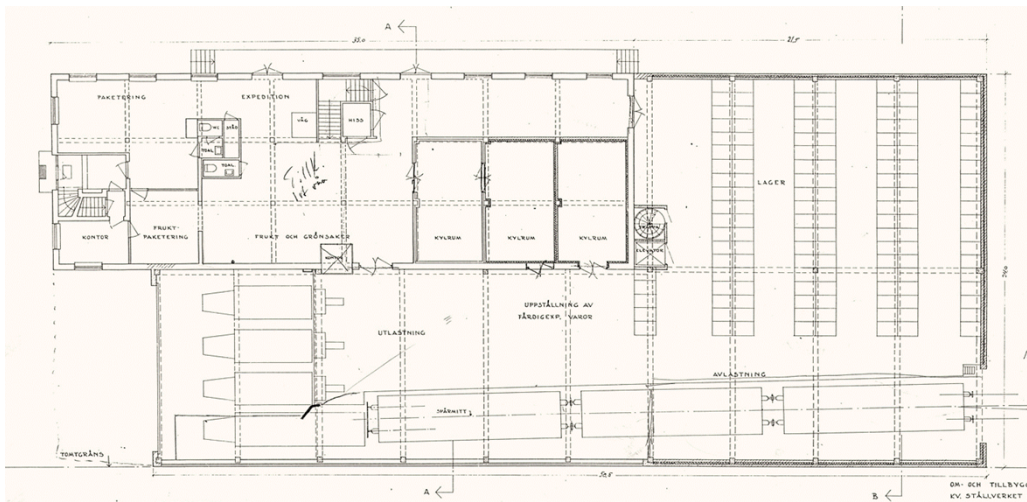

Bild 16 Plan över bottenvåning 1959 signerade av D. (Dag) Ribbing, KF:s arkitektkontor.

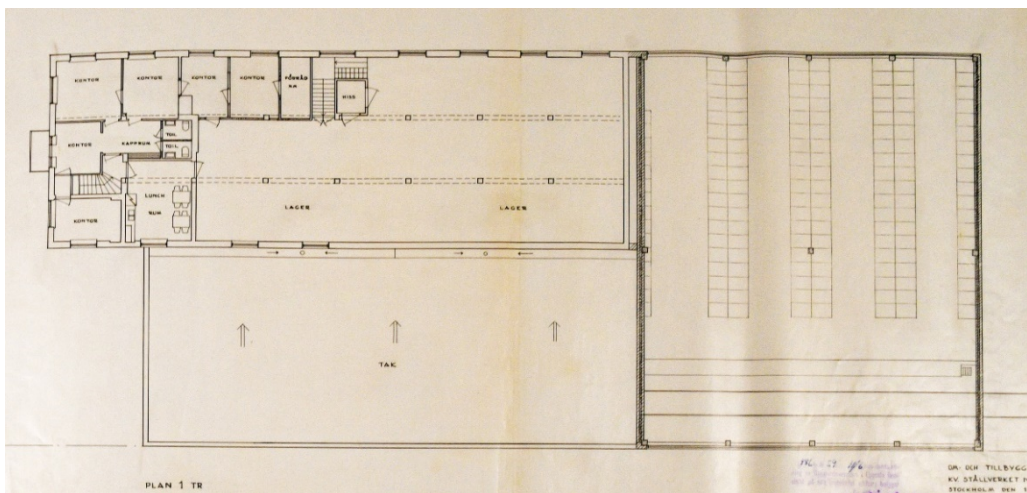
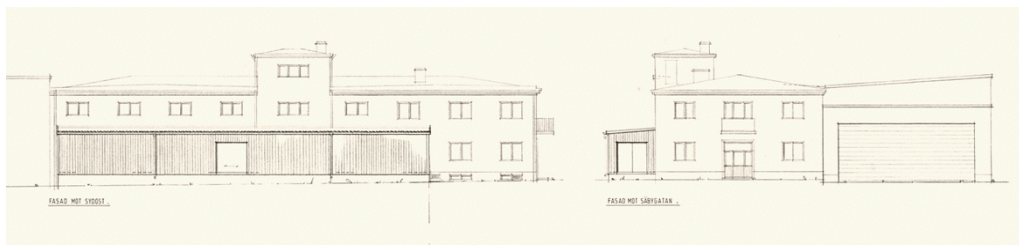

Bild 17 Plan över övervåning 1959 signerade av D. (Dag) Ribbing, KF:s arkitektkontor.

1967, alltså en kort tid efter att om- och tillbyggnaden slutbesiktigats, upphörde centrallagret och i stället inreddes en färskvarucentral för Konsum, som levererade färskvaror till butiker utanför Uppsala fem dagar i veckan.

Bild 18 Ombyggnadsritning för lastkaj 1980.

Efter ritningar av Illes arkitektkontor 1980 utvidgades lastkajen och den byggdes in med väggar och tak av korrugerad plåt.

Senare utvidgades källaren i nordost och en nerfartsramp från Säbygatan byggdes. Rampen och utrymmena vid sidan av den täcktes med en byggnad med väggar av trapetskorrugerad plåt. Troligen fick den äldre byggnadsdelen sin nuvarande putsfasad vid detta tillfälle. Ursprungligen hade den varit slammad, och denna ytbehandling finns kvar på den vägg som byggdes in.

Fastigheten kvarstod som färskvarucentral för Konsum Uppsala fram till 1993, då den lades ut till försäljning. Efter det har Björkmans Transport haft verksamhet i lokalerna.

Dokumentation

Exteriör

Bild 19 Byggnaden från Säbygatan. Lastrampen utvidgades och kläddes in på 1980-talet men har åter öppnats upp i senare tid. Den gula putsfasaden med hörnkedjor är inte ursprunglig utan tillkom troligen någon gång på 1990-talet. Byggnadens torn rymde en varuhiss och balkongen på gaveln hörde ursprungligen till vaktmästarens lägenhet.

Bild 20 Lastrampens ursprungliga utsträckning syns genom de kraftiga bjälkändar som slutar ungefär vid halva takfallet.

Bild 21 Dörr från lastbryggan till tidigare paketerings- och expeditionslokaler.

Bild 22 Lastbryggan är försedd med stötskydd i trä för godshanteringen. Bakom fönstren fanns paketeringsutrymmen.

Bild 23 Vy över tillbyggnaden från gårdssidan. Tidigare löpte ett stickspår från stambanan in i porten till vänster i bild. Hela byggnadsvolymen innefattar ett stort och högt rum som får dagsljus från fönsterbanden vid takfoten. I sockeln finns ett motsvarande fönsterband av betongglas som ger ljus till källarvåningen.

Bild 24 Gavel mot gårdssidan. Byggnaden har ett motfallstak, ett tidstypiskt utförande.

Bild 25 De två portarna mitt på byggnaden är sekundära. Väggen med gult fasadtegel är inte bärande utan består av ett inre och ett yttre skikt av fasadtegel med mineralull som isolering mellan skikten. Det är inte förvånande att väggpelaren mellan portarna har sprickor.

Bild 26 Tillbyggnadens fasad mot grannfastighetens parkeringsplats. Tillbyggnaden består dels av en högdal och dels en lågdal. Längst till vänster syns en senare byggnadsvolym med fasader av korrugerad plåt som inrymmer en nerfartsramp till källaren.

Bild 27 Fasad mot Säbygatan med tillbyggnaden för nerfartsrampen till höger i bild.

Källare

Bild 28 Nerfartsramp till den utvidgade källaren, troligen utförd under 1990-talet. Till vänster i bild syns den äldre byggnadens slammade yttervägg som nu byggts in.

Bild 29 Vy från källaren mot porten från Säbygatan.

Bild 30 Källare under den tillbyggnad som gjordes 1959 – 1966, med betongbjälklag som bärs upp av pelare och ljusinsläpp från betongglaspartier.

Bild 31 Vy från den nyare källaren mot den ursprungliga byggnadens källare.

Bild 32 Den ursprungliga byggnadens källare med öppning mot den nya källaren. I det utrymme som syns på bilden fanns ursprungligen kylrum, på ömse sidor om mittgången till höger i bild om pelarna. Skiljeväggarna till de vänstra kylrummen har tagits bort men de finns kvar till de högra kylrummen.

Bild 33 Tidigare kylrum i den ursprungliga byggnadens källare.

Bottenvåning

Bild 34 I bottenvåningen fanns ursprungligen tre kontorsrum och ett WC närmast Säbyvägen. Utrymmet på bilden är ett kontorsrum i den äldre byggnadens norra hörn.

Bild 35 Kontorsrum.

Bild 36 Större delen av bottenvåningen upptogs ursprungligen av lagerutrymmen och packrum. Lagerutrymmena, längs byggnadens nordvästra långsida, användes för rotfrukter och frukt och saknade därför fönster.

Bild 37 Lagerutrymmen i den äldre byggnadens källare.

Bild 38 Packrummen, längs den sydöstra långsidan i anslutning till lastbryggan, hade halvfönster för att ge ljus till arbetet. Dörröppningen mitt i bild togs upp i samband med om- och tillbyggnaderna 1959 – 1966.

Bild 39 Lagerhall med hög- respektive lågdelen uppförd 1959 – 1966. Den borte väggen i lågdelen har portar mot en sentida tillbyggnad för en nerfartsramp till källaren.

Bild 40 Lagerhallens vägg mot den äldre byggnaden.

Bild 41 Den gamla byggnadens sydvästra hörn avtecknar sig vid övergången mellan tillbyggnadens hög- respektive lågdel.

Bild 42 Högdelens gavel mot sydväst.

Bild 43 Våg för 1 000 kg placerad i lågdelen.

Övervåning

Bild 44 I delen närmast Säbygatan fanns ursprungligen en lägenhet för vaktmästaren. Lägenheten hade två rum och kök samt en central hall. Bilden visar lägenhetens hörnrum. Efter ombyggnaden 1959 – 1966 har lägenheten byggts om till kontorsrum.

Bild 45 Före detta lägenhetsrum med dörröppning till hall (till vänster i bild) och dörr till hörnrummet, ombyggt till kontor.

Bild 46 I byggnadens norra hörn fanns ursprungligen lägenhetens kök och en serveringsgång förband köket med bostadsrummen. Ursprunglig skåpsinredning finns kvar i serveringsgången men köket har tagits bort i samband med att lägenheten byggdes om till kontor.

Bild 47 Utrymmet närmast i bild var ursprungligen ett lager men har senare byggts om till kontor. I samband med detta har skiljeväggen mot lägenhetens rum, längre bort i bilden, tagits bort.

Bild 48 Tidigare lagerutrymme med sekundära avbalkningar av mindre kontorsrum.

Bild 49 Ursprungligt personalrum med pentry med senare muröppning mot tidigare lagerhall.

Bild 50 Det centralt placerade tornets översta våning med trappa ner till övervåningen. I tornet finns en hiss för transport av varor från källaren och upp genom byggnaden.

Bild 51 Trappa från övervåningen till bottenvåningen.

Kulturhistorisk värdering och klassificering

Värdering

Den äldre byggnaden bevarar många av sina ursprungliga drag och kan både interiört och exteriört tolkas som en lagerlokal från mitten av 1900-talet, med en transporthiss med maskineri som ryms i det centralt placerade tornet och en lastbrygga längs den sydöstra långsidan. Balkongen på gaveln mot Säbygatan ger en fingervisning om att det funnits en bostadslägenhet i byggnaden, vilket är av socialhistoriskt intresse. Med kännedom om att byggnaden uppfördes för Uppsala Trädgårdscentral får den ett speciellt intresse som illustration av att producentkooperativ för trädgårdsodlare bildades under andra världskriget för att underlätta verksamheten och ge möjlighet till statligt stöd. Det ger byggnaden ett samhällshistoriskt intresse, liksom de senare användningarna som först centrallager och sedan färskvarulager för Konsum. De delar som byggdes till 1959 – 1966 efter ritningar av Dag Ribbing på KF:s arkitektkontor har ett arkitekturhistoriskt intresse som ett verk av en framstående arkitekt, och de utgör en tidstypisk industri- eller lagerhallsarkitektur av god kvalitet. Viktiga karaktärsdrag är motfallstaket, fönsterbandet under takfoten, betonglaspartierna i sockeln och det gula fasadteglet.

Klassificering

En kulturhistorisk klassificering talar om hur värdefull den aktuella byggnaden är i relation till andra byggnader. Klassificeringen utgår dels från hur sällsynt byggnaden eller byggnadskategorin är och dels om den berättar en viktig och angelägen historia på ett tydligt och övertygande sätt i jämförelse med andra byggnader. I praktiken är byggnaderna oftast mer värdefulla om de är gamla och oförändrade än om de är nyare och förändrade, eftersom den senare kategorin är betydligt vanligare.

Byggnaden har bedömts mot en tregradig klassificeringsskala:

- A) byggnad med mycket högt kulturhistoriskt värde (förvanskningsförbud, normalt sett rivningsförbud, PBL 8.13 är tillämplig)
- B) högt kulturhistoriskt värde (speciell kulturhistoriskt motiverad varsamhet enligt PBL 8.17 men inte rivningsförbud)
- C) normalt kulturhistoriskt värde (samma typ av varsamhet som gäller för alla byggnader).

Byggnadens förhållandevis ringa ålder och de omfattande om- och tillbyggnaderna, såväl interiört som exteriört, gör att den inte kan placeras i den mest värdefulla kategorin. Utformningen är närmast generisk för äldre lagerlokaler och berättar inte på ett tydligt sätt specifikt om Trädgårdscentralens, KF:s och Konsums verksamhet. Samti-

dig har framförallt den äldre byggnaden ett avsevärt miljömässigt värde och den står som en manifestation av de tidigare intressanta verksamheterna även om dessa inte kan utläsas direkt av byggnaden. Byggnaden placeras därför i kategori B.

Förslag på förhållningssätt

Klassificeringen B innebär att det är positivt för kulturmiljön om byggnaden bevaras men att det inte kan betraktas som ett krav. Den äldre byggnadens byggnadsteknik med bärande tegelytterväggar ger den en längre livslängd än de nyare delarna och våningsplanen gör den lättare att anpassa till nya användningar. Den äldre byggnaden utgör också ett betydligt mer framträdande positivt miljöinslag mot Säbygatan. Ur kulturhistorisk synvinkel är det önskvärt att prioritera den äldre byggnadskroppen vid ställningstaganden angående bevarande.